

Skolpaket om handeln

Lärartext

Bild 1: Historik

För Sverige är handeln med andra länder mycket betydelsefull. En stor del av våra inkomster kommer från försäljning av varor och tjänster till andra länder. Sveriges bytebalans (det vill säga exporten – importen) från 2014 visar ett överskott på 245 miljarder kronor. Men vi har också genom en väl utvecklad handel fått möjlighet att köpa varor och tjänster från utlandet, varor och tjänster som vi ibland inte själva kan producera eller en varuimport som gör att vi som konsumenter får fler varor och tjänster att välja mellan.

Sverige är en gammal handelsnation. Vikingarna tog vägen över Ryssland på sin väg ner till Konstantinopel där de bytte till sig varor. Men det var först på 1600-talet som Sverige började driva en aktiv handelspolitik. Då hade köpmännen som handlade över gränserna börjat bygga upp förmögenheter och bruksnäringen med tillverkningen av stångjärn börjat växa. Samtidigt hade Sveriges långdragna krig tårt hårt på den svenska ekonomin. För statsmakten behövdes fler inkomstkällor för att finansiera kriget. Östersjön sågs som ett svenskt innanhav och tull togs ut vid dess städer och floder. Inspirerade av holländarna ville svenskarna satsa på en expansiv utrikeshandel. Nederländerna hade på kort tid vuxit till en mycket rik nation där de satsat hårt på utrikeshandeln och sjöfarten. Det gav snabba pengar som lätt kunde användas i till exempel krig.

Kommerskollegium, som är Sveriges handelsmyndighet, bildades 1651 av drottning Kristina. Uppdraget var att främja tillväxt i handel, sjöfart och industri. Till att börja med handlade det om att stödja utvecklingen av handelssällskap. De var en slags monopolföretag med särskilda privilegier att bedriva handel med en viss vara eller på vissa orter. Detta gjorde det lättare för staten att ta ut skatt. Fraktinkomsterna från den växande sjöfarten kunde beskattas. Det togs till och med ut tull på handeln med varor inom Sverige (den s.k. lilla tullen 1622).

En rad exporttullar infördes samtidigt som tullarna på importen hölls låga eller inte togs ut alls. Tanken var att en export av livsmedel och råvaror skulle kunna leda till brist på varor och nöd i Sverige. Genom att förbjuda export av råvaror försökte man redan sedan 1500-talet tvinga fram en upparbetning hemma och en exportförsäljning i förädlad skick. På det sättet utvecklades bland annat järn- och stålindustrin i Sverige.

Från slutet av 1600-talet var det merkantilismen som dominerade. Den innebar att man främjade exporten och höll nere importen så mycket som möjligt. Genom att skydda den egna exportindustrin med tullar och andra regleringar skulle landets handelsbalans gå med överskott. Kommerskollegium använde tullpolitiken protektionistiskt. Bland annat infördes det s k produktplakatet som innebar att utländska fartyg skulle hindras att till Sverige skeppa annat än sitt eget lands varor.

Från och med 1724 utfärdades en rad kungliga brev som med hjälp av olika stödformer uppmanade tobaksplantering, pappersbruk, marmorbruk, porslinsbruk m m. Dessa industrier skulle stödjas genom höga tullar och införsel förbud. Det fanns förbudslista som gällde ett stort antal produkter. Bland annat förbjöds svenska adelsmän att vid högtidliga tillfällen bära utländska kläder. Först 1846 avskaffades skråväsendet.

Bild 2: Frihandel

Ända fram till 1850-talet förde Sverige en närmast merkantilistisk politik. Men inspirerad av England började Sverige sedan bli mer frihandelsvänligt. I slutet av 1880-talet fick protektionisterna övertaget och under mellankrigstiden införde en rad länder strikta restriktioner och höga tullnivåer för att skydda det egna näringslivet mot importen. Men sedan följde börskraschen 1929 och depressionen.

Efter andra världskriget när världsekonomin skulle byggas upp igen ansågs frihandeln vara ett viktigt instrument. Nya teorier om handeln hade lanserats av bland annat svensken Bertil Ohlin som gick ut på att varje land skulle producera de tjänster och produkter som det var bäst på och handla med varandra. I slutet av 40-talet skapades GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) som syftade till att minska tullnivåerna, vilket det också lyckats med. Vi återkommer till tullfrågorna.

Sverige arbetar för ökad frihandel, men det innebär inte att vi anser att handeln ska vara helt fri. Farliga varor för människors och djurs liv och hälsa ska kunna förbjudas. Lagar och internationella överenskommelser ska reglera handeln.

Frihandel innebär att handeln inte ska begränsas för att skydda ett lands egen tillverkning. Reglerna för handeln ska vara klara och tydliga för alla. För Sverige är arbetet i WTO därför mycket viktigt.

Bild 3: Varför frihandel?

För Sverige har frihandeln varit en förutsättning för att nå den levnadsstandard vi har. De svenska storföretagen inom skog och verkstadsindustrin skulle inte ha kunnat bli så stora om de inte haft möjlighet att konkurrera på världsmarknaden. Därmed skulle inte heller så många svenskar ha haft jobb inom de sektorerna.

Konsumenterna skulle inte ha kunnat få tillgång till samma breda utbud om Sverige och andra länder haft kvar höga tullar och andra restriktioner. Varorna skulle dessutom blivit dyrare på grund av tullavgifter m m.

Vi skulle inte heller kunnat exportera och importera teknik lika lätt. Ekonomer har funnit klara samband mellan teknisk utveckling, handel och ekonomisk tillväxt.

Omfattande regleringar av handeln kan ge upphov till korruption. Tjänstemän som har befogenhet att till exempel dela ut importlicenser har makt att ge ett företag tillträde till en marknad. Det kan vara värt mycket pengar och de kan bli utsatta för mutförsök.

Bild 4: WTO - världskartan

För att se till att de stora internationella handelsavtalen fungerar och följs och för att förhandla fram nya avtal skapades Världshandelsorganisationen WTO 1995.

Idag är 162 länder medlemmar i WTO. På kartan är alla blå länder redan medlemmar, de brandgula har lämnat in ansökan om medlemskap och de vita har ännu inte ansökt om medlemskap. Kina blev medlem i slutet av 2001. Av de 162 länderna är ungefär två tredjedelar utvecklingsländer.

Bild 5: Vad gör WTO?

Syftet med WTO:s arbete är att skapa tydliga spelregler för handeln.

Grundprincipen är att ett medlemsland inte kan gynna en enstaka WTO-medlem, utan alla WTO-länder ska få samma behandling. Principen kallas ”Mest-gynnad-nationsbehandling”.

En annan princip är att när en vara passerat nationsgränsen ska samma skatter och regler gälla för utländska som för inhemska varor.

Reglerna för vad som ska gälla förhandlas fram i så kallade förhandlingsrundor. Dessa rundor pågår under flera år. Just nu pågår den s k Doha-rundan som inleddes med att ministrar från alla WTO:s medlemsländer samlades i Doha i Qatar 2001. Där beslutade de att inleda förhandlingar om nya eller i vissa fall förändrade regler.

Vid ett ministermöte måste samtliga länder vara överens. Varje land har en röst. Ministrarna träffas vartannat år. Däremellan träffas WTO-ländernas ambassadörer i Genève en gång i månaden. Det är i Genève WTO:s sekretariat ligger.

Vilka frågor är det då WTO arbetar med?

Bild 6: Tullar

Före WTO fanns GATT som syftade till att sänka tullnivåerna och minska antalet handelshinder. GATT startade sin verksamhet 1948. Sedan dess har genomsnittstullen för industrivaror i industriländerna sänkts från cirka 40 procent till fyra procent.

GATT ingår nu som en del i WTO. Tullförhandlingarna är fortfarande viktiga. På vissa områden som läkemedel, jordbruksmaskiner m m råder det nu tullfrihet. På andra områden har länderna angett den tullnivå som de maximalt kan ta ut mot andra WTO-medlemmar. De kan alltså inte ta ut högre tull, däremot är det många som tar ut lägre. Men samma tullnivå ska gälla gentemot samtliga WTO-länder. Det är i princip också förbjudet att ha kvantitativa restriktioner.

Bild 7: Jordbruk

Det är först på 1990-talet som jordbruket fick ett avtal som gäller för världsmarknaden. Enligt avtalet ska bland annat subventionerna till jordbruket minska och det ska bli lättare att sälja jordbruksprodukter på världsmarknaden.

Jordbruket är en av de största och viktigaste frågorna i de pågående handelsförhandlingarna. Industriländerna subventionerar jordbruket kraftigt medan utvecklingsländerna har svårt att konkurrera med dessa subventionerade jordbruksprodukter.

Så här ser de nuvarande stödnivåerna till jordbruket. Schweiz, Norge, Japan, Sydkorea hör till dem som har de högsta stöden.

Bild 8: Tjänster (GATS)

Tjänstehandeln har ökat mycket snabbt. På 1990-talet slöts GATS - det första avtalet om tjänster för världshandeln. Avtalet ger varje land möjlighet att själv ange vilka tjänstesektorer det vill öppna för utländsk konkurrens. Landet kan också uppställa ett antal villkor som de utländska företagen måste uppfylla. Framförallt är det industriländerna som välkomnat utländsk konkurrens. Men det finns inte något land som öppnat hela tjänstemarknaden. Bland de fattigaste länderna är det vanligast att öppna för utländska turistföretag.

Förhandlingar om nya öppningar av tjänstesektorer i olika länder pågår.

Bild 9: Immaterialrätt (TRIPS)

Alla WTO-länder har undertecknat TRIPS-avtalet som anger en miniminivå när det gäller skydd för upphovsrätt, varumärken och patent. För industriländerna har det varit viktigt att skydda sig mot en spridd piratkopiering. Men många utvecklingsländer har inte de resurser som krävs för att tillämpa avtalet. De ska då få så kallad tekniskt bistånd, det vill säga att de ska få hjälp och kunskap av andra WTO-länder för att klara av att hantera avtalet.

TRIPS-avtalet har blivit mycket omdiskuterat. Framförallt handlar det om tillgången till läkemedel. För läkemedelsindustrin är patent mycket viktigt. Enligt avtalet kan emellertid läkemedelsbolagens patenträtt inskränkas om ett land eller region utfärdar en tvångslicens vid en nationell nödsituation som till exempel en hiv/aidskatastrof i en region. Problemet är hur länder som inte har en egen läkemedelstillverkning ska kunna få tillgång till dessa läkemedel. Medlemsländerna i WTO har kommit överens om en lösning.

Bild 10: Utvecklingsländer

Två tredjedelar av WTO:s medlemmar är utvecklingsländer. Genom att gå samman i grupper kan de påverka. Problemet för vissa utvecklingsländer är att de inte har resurser att delta i WTO-arbetet i Genève.

Bland utvecklingsländerna finns två av världens största handelsnationer Indien och Kina. Bland utvecklingsländerna finns även mycket rika länder som Sydkorea, Singapore, Hongkong och oljeländerna i Mellanöstern som har en BNP per capita som överstiger många industriländers. För de allra fattigaste länderna i WTO, ställs inga krav.

Utvecklingsländernas andel av världshandeln ligger nu på drygt 30 procent när det gäller export av varor.

Bild 11: Vad händer om de inte kan komma överens?

Då och då har WTO-länderna olika åsikter om hur reglerna tillämpas, vilket leder till handelstvister. Ibland blir dessa omskrivna som handelskrig. En av de mer omtalade handelstvisterna handlar om bananer.

I januari 1994 införde EU gemensamma regler för bananimport. Reglerna gynnade bananer från forna europeiska kolonier ("AVS-länder" se faktaruta) och därmed europeiska distributörer på bekostnad av bananer från Centralamerika som såldes av amerikanska distributörer, främst Chiquita och Dole.

USA inledde förhandlingar med EU för att få reglerna ändrade. När detta misslyckades beslutade Ecuador, Guatemala, Honduras, Mexiko och USA i februari 1996 att stämma EU

inför WTO:s tvistlösningsorgan. En panel (som består av oberoende juridisk expertis) tillsattes och fann att EU brutit mot WTO:s regler. EU överklagade, men också WTO:s överprövningsorgan ansåg att EU brutit mot reglerna.

Beslut från WTO:s tvistlösningsorgan är bindande och EU hade nu en skyldighet att rätta sig efter utslaget eller kompensera USA och de andra staterna. EU beslutade att efterfölja beslutet. Detta innebar dock inte att tvisten var över än på långa vägar.

EU och USA kunde inte enas om när EU skulle ändra sin lagstiftning. En skiljedom fick därför i uppdrag att slå fast inom vilken tidsram som EU var tvungen att ändra sitt system. Implementeringen skulle ske före januari 1999. När EU väl förändrade sin lagstiftning menade USA att förändringen inte var tillräckligt långtgående och hotade med strafftullar på europeiska varor. En panel tillsattes på nytt och fastslog i april 1999 att EU inte hade följt överprövningsorganets utslag. Panelen gav vidare USA rätt att införa strafftullar på varor upp till ett värde av 191 miljoner dollar, en möjlighet som USA utnyttjade. Efter en överenskommelse mellan parterna drog emellertid USA tillbaka motåtgärderna i juni 2001.

Under årens gång var varken Ecuador eller USA nöjda med det sätt som EU hade försökt lösa tvisten på, och begärde därför att WTO:s tvistlösningsmekanism skulle titta på ärendet igen. Tvisten gick vidare till överprövning och rapporterna antogs i december 2008. EU:s bananimportregim, och i synnerhet dess tullfria kvot reserverad till AVS-länder, dömdes ut på nytt. Sedan utslaget kom så har EU förhandlat med Ecuador, USA och tredje parter för att komma fram till en sänkt tull för bananer.

Sedan WTO startades 1995 har cirka 500 tvister anmälts till WTO. Närmare hälften av dem har kunnat lösas genom konsultationer mellan parterna. I enbart fyra fall har medlemmar infört motåtgärder i form av strafftullar. USA har varit mest aktiv med att föra tvister till WTO. USA är även den part som oftast varit föremål för undersökning om det brutits mot WTO-regler. EU ligger inte långt efter i statistiken, varken som klagande eller svarande part.

Faktaruta

AVS-länderna (AVS = Afrika, Västindien, Stilla havet)

AVS-länderna är svensk förkortning för ACP-länderna. Även förkortningen AKS (Afrika, Karibien, Stilla havet) förekommer.

Mellan EU och de 78 länderna i AVS råder särskilda förbindelser som går tillbaka ända till EU:s ursprung. **Cotonouavtalet**, som undertecknades 2000 (och som föregicks av Yaoundé- och Lomékonventionerna), är det senaste i raden av samarbetsavtal och utgör den allmänna ramen för förbindelserna mellan EU och AVS-länderna.

Under Cotonouavtalet erbjöds AVS-länderna fram till 2008 särskilda handelspreferenser. Dessa har nu upphört och ersatts av preferenserna i EU:s allmänna preferenssystem, GSP, samtidigt som förhandlingar om **Ekonomiska Partnerskapsavtal** pågår mellan EU och olika grupper av AVS-länder.

Flertalet av AVS-länderna är tidigare brittiska, franska, belgiska eller nederländska kolonier. 39 av dem hör till gruppen **minst utvecklade länder (MUL)**.

Bild 12: Miljö

Det finns i dagsläget inget särskilt miljöavtal i WTO. Däremot berörs miljöfrågorna av handelsreglerna. Det pågår förhandlingar om förhållandet mellan de internationella miljöavtalen som finns och WTO:s regler. Det finns också förhandlingar som går ut på att minska eller ta bort tullar och andra hinder för miljövaror och miljötjänster.

Handelsstatistik

Bild 13: Världshandeln

Kina är världens största exportör av varor och USA är den största tjänsteexportören.

Bild 14: Största exportmarknaderna

Norge och Tyskland är de största marknaderna för svensk export.

Så här ser svenska tio-i topplistan ut för exporten 2014:

	Exportvärde i kronor	Andel av exporten
1. Norge	118,2 miljarder	10,5 %
2. Tyskland	112,3 miljarder	10,0 %
3. Storbritannien	80,0 miljarder	7,1 %
4. Finland	79,0 miljarder	7,0 %
5. Danmark	77,9 miljarder	6,9 %
6. USA	75,9 miljarder	6,7 %
7. Nederländerna	56,3 miljarder	5,0 %
8. Belgien	50,0 miljarder	4,4 %
9. Frankrike	49,3 miljarder	4,4 %
10. Kina	39,8 miljarder	3,5 %

Totalt exporterade Sverige varor för 1125 miljarder kronor år 2014.

Bild 15: Största exportprodukterna

Verkstadsprodukter, kemikalier, skog och mineraler var Sveriges viktigaste exportvaror. (cirkeldiagram)

Bild 16: Största importprodukterna

Verkstadsprodukter är också störst när det gäller importen.

Bild 17: Sveriges import

Också när det gäller importen är Tyskland viktigt för Sverige.

Här är den svenska tio-i-topp-listan för importen 2014:

	Importvärde	Andel av importen
1. Tyskland	192,5 miljarder	17,3 %
2. Norge	92,0 miljarder	8,3 %
3. Nederländerna	88,1 miljarder	7,9 %
4. Danmark	81,7 miljarder	7,3 %
5. Storbritannien	68,8 miljarder	6,2 %
6. Finland	55,9 miljarder	5,0 %
7. Ryssland	54,8 miljarder	4,9 %
8. Kina	50,0 miljarder	4,5 %
9. Frankrike	49,3 miljarder	4,4 %
10. Belgien	43,8 miljarder	3,9 %

Totalt importerade Sverige varor för 1112 miljarder kronor under år 2014.

I den svenska handelsstatistiken anges inte ursprungslandet utan avsändarlandet när det gäller handeln med EU-länder. Det gör att till exempel den svenska importen från Nederländerna och Belgien är stor eftersom gods som ska till Sverige tas in via Rotterdam eller Antwerpen. Därmed är importsiffrorna från EU-länderna överdrivna med uppskattningsvis 10 procentenheter.

Bild 18: EU:s utvidgning

Antalet medlemsländer i EU har successivt utökats. Sverige och Finland blev medlemmar 1995. År 2005 blev tio länder nya medlemmar. År 2007 blev Rumänien och Bulgarien medlemmar och 2013 Kroatien. För Sverige är EU-länderna viktiga handelspartners. År 2014 gick 58,4 procent av export dit och importen därifrån var än större, 69,3 procent.

Inom EU ska varor, tjänster, kapital och personer kunna röra sig fritt. Det kallas för EU:s inre marknad. I den ingår även tre länder som inte är medlemmar i EU: Norge, Island och Liechtenstein.

Bild 19: Frihandelsområden

EU är världens mest utvecklade frihandelsområde. Men intresset runt om i världen för att underlätta handeln med sina grannar är snabbt växande. Det finns i dagsläget 170 frihandelsavtal som är i kraft och förhandlingar pågår om ytterligare cirka 70.

USA, Kanada och Mexiko ingår i NAFTA - ett frihandelsområde som bildades 1994. Sedan dess har handeln mellan länderna ökat kraftigt. USA driver nu på förhandlingarna om att bilda ett frihandelsområde som kan komma att omfatta hela Syd- och Nordamerika. Det kallas för FTAA.

I Sydamerika finns Mercosur. Medlemmar är Argentina, Brasilien, Paraguay och Uruguay. Den interna frihandeln, med fri rörlighet för varor, tjänster, personer och kapital, och den gemensamma tulltariffen är i stort sett genomförd och ska vara helt i kraft år 2006.

I Asien finns Afta, ett frihandelsområde där Brunei, Indonesien, Malaysia, Filippinerna, Singapore, Thailand, Vietnam, Laos och Burma/Myanmar och Kambodja ingår.

Australien och Nya Zeeland har ett långtgående frihandelsavtal ANZCERTA som omfattar såväl varor som tjänster.

USA har slutit ett antal frihandelsavtal, bl.a. med Marocko, och har flera förhandlingar på gång.

EU har sedan 2007 inlett ett stort antal nya förhandlingar om frihandelsavtal. EU förhandlar bl.a. med Indien, Japan och USA. Avtalen med Kanada och Sydkorea är färdigförhandlade men har ännu inte trätt i kraft.

Vad kan en medborgare i Sverige göra?

EU-medlemskapet innebär att Sverige inte kan föra en egen handelspolitik. Vi måste först komma överens med de övriga EU-medlemmarna. Därmed inte sagt att Sverige inte har något inflytande. Genom aktivt arbete i EU-kommissionens och WTO:s arbetsgrupper kan Sveriges politik ibland få större genomslag än tidigare när vi får med de andra länderna på vår linje.

I Sverige är det Kommerskollegium som utreder och ger Sveriges förhandlare underlag när det gäller handelspolitik och utrikeshandel. Det mesta av detta material är offentligt. Som enskild medborgare går det att få tillgång till dokument via Kommerskollegiums webbplats www.kommers.se. Eller genom att kontakta registrator.

Förkortningar

AFTA = ASEAN Free Trade Area

ANZCERTA = Australia New Zealand Closer Economic Relations Trade Agreement

GATS = General Agreement on Trade in Services

GATT = General Agreement on Tariffs and Trade

MERCOSUR = Mercado Comun del Sur

NAFTA = North American Free Trade Agreement

TRIPS = Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights

WTO = World Trade Organisation

Det förekommer ett stort antal förkortningar och hänvisningar till olika avtal i den allmänna rapporteringen om handel. På Kommerskollegiums hemsida, www.kommers.se, finns en uppslagsbok "Handelspolitiskt ABC" som omfattar cirka 600 uppslagsord.